

Чекання й об'явлення

ВОЙЧЕХ СУРУВКА

28 СЕРПНЯ 2019

Латинське слово «adventus», від якого походить назва літургійного періоду Адвенту, – це переклад грецького «parusia». Як грецький оригінал, так і латинська версія означає прибуття когось достойного, найчастіше – монарха. У Новому Завіті цей термін також використовують у світському сенсі: коли апостол Павло пише до коринтян, що Бог утішив його приходом Тита (2 Кор 7, 6), чи до філіп'ян про те, як сам прибуде до них (Флп 1, 26), то використовує саме слово «parusia».

Коментар до «Одкровення» Беатуса Лібанського, X століття

Отже, спершу термін «parusia» – «adventus» мав цілковито світське значення. І лише новозавітні автори надали йому нового, теологічного сенсу. Святий Матей у Євангелії цитує запитання, яке учні ставлять Ісусові: «приступили до нього насамоті й запитували: “Скажи нам, коли це буде і який буде знак твого приходу й кінця світу?”» (Мт 24, 3). Тут пришестя Христа виразно пов'язане з кінцем світу. Павло також часто звертається до ідеї Христового пришестя (parusia) в останні часи. Коринтянам він пише: «Як бо в Адамі всі вмирають, так у Христі й оживуть усі. І кожний у своїм порядку: первісток – Христос, потім – Христові під час його приходу. Потім кінець» (1 Кор 15, 22-24). А в листі до солунян міститься риторичне запитання: «Яка бо наша надія або радість, або вінець слави, як не ви, перед Господом нашим Ісусом, у день його приходу?» (1 Сол 2, 19).

Теологія перших християн, коли йшлося про адвент, зосереджувалася насамперед на другому пришесті Ісуса Христа. Можна сказати, що екзистенційний вимір, пов'язаний із цілісністю життя вірних, був важливіший за підготовку до літургійного святкування Різдва Христового. А враховуючи, що саме це літургійне свято виникло доволі пізно, можна сказати, що досвід адвенту в свідомості перших християн був пов'язаний не з народженням Ісуса у Вифлеємі, а з очікуванням на друге Його пришестя у славі. Вектор чекання був скерований у майбутнє, до Дня Ягве, а не в минуле, до історичної події народження.

Саме слово «parusia» – «adventus» містить іще одий важливий ключ до християнського сприйняття часу. Воно вказує не тільки на прибуття достойника, а й на присутність божества. Тому в грецькій мові його синонімами були «epifainein» і «apokalipsis», які означають проявлення чи об'явлення. Ці слова мають відтінок не чекання, а скоріш переживання чогось, що показується, об'являє себе. У латинському перекладі тут ідеться про «revelatio» – відкриття, відслонення чогось. У цьому сенсі апостол Павло пише про об'явлення Господа. У листі до Тимотея сказано: «Благаю тебе перед Богом, який усе оживлює, і перед Христом Ісусом, який при Понтійському Пилаті склав добре визнання, щоб ти зберігав заповідь без плями, без догани – аж до появи Господа нашого Ісуса Христа» (1 Тим 6, 13-14). Щось схоже міститься й у зверненні до коринтян: «Тим то не бракує жадного дару ласки вам, що очікуєте об'явлення Господа нашого Ісуса Христа» (1 Кор 1, 7). У цих фрагментах, коли йдеться про об'явлення, грецький текст містить слова «epifainein» і «apokalipsis».

Так побіжно придивившись до семантичного поля, можна помітити цікаву й визначальну для християнської есхатології річ. Парусія, або ж адвент, – це як очікування на пришестя Господа, так і перебування в Його присутності. Використовуючи грецький термін «parusia», щоб описати центральний досвід існування Христових послідовників, новозавітні автори пропонують нам ключ до розуміння християнської концепції часу.

Старозавітне мислення вбачало «вершину» – чи, по-іншому, «центр» – часу в Дні Ягве, тобто наприкінці діянь на цій землі. Екзистенція ізраїльського люду була ненастанним очікуванням приходу Месії. У цьому есхатології Старого й Нового Завітів принципово різняться. Утілення Сина Божого пересуває центральну точку історії: повнота часу звершується не в кінці існування цього світу, а в постаті Ісуса Христа. Старозавітний месіанізм, як і вся есхатологія, зазнає, за висловом Марі-Жозефа Лагранжа, «переполовинення».

Усвідомити таке зміщення «центру» історії необхідно, щоб слушно інтерпретувати як новозавітну есхатологію загалом, так і власне літургійний Адвент. Це допоможе також зрозуміти деякі неоднозначні формулювання, на які можна натрапити в Євангеліях.

З одного боку, Месія вже прийшов, тому ми живемо в останні часи; а з другого, Він іще раз прийде, щоб об'явитись у славі. Християнське існування розіп'яте між «уже» і «ще ні».

У зв'язку з «переполовиненням» часу виникають два пришествя Христа: перше, коли «Слово стало тілом, і оселилося між нами» (Йн 1, 14), і повторне, а точніше, останнє, коли Ісус «вдруге не заради гріха з'явиться тим, що очікують його на спасіння» (Євр 9, 28). Ці два пришествя розпочинають, відповідно, дві епохи. Першу, започатковану пришествям Слова в тілі (у Павла – не від утілення, а від воскресіння), можна назвати есхатологічною в широкому сенсі слова. Для апостолів це останні часи чи повнота віків (див. 1 Кор 10, 11). Друга епоха – есхатологічна у вузькому сенсі – це поріг вічності.

Два пришествя Христа вміщені в четвертому Євангелії у спільний контекст: «Істинно, істинно говорю вам: Надходить час, – ба, вже й тепер він, – коли померлі вчують Сина Божого голос, а вчувши – оживуть. [...] І не дивуйтеся з того, бо надходить час, коли всі, хто у гробах, голос Його вчують, і вийдуть ті, що чинили добро, на воскресіння життя. А ті, що зло чинили, – воскреснуть на суд» (Йн 5, 25.28-29). Йоан пише про дві категорії померлих. Перші – це ті, хто почує голос і житиме. Вони померлі в душі, до них скероване слово Євангелія. Другі ж, які спочивають у гробах, – це померлі в тілі. У цьому короткому фрагменті взаємодіють дві перспективи християнського розуміння часу. З одного боку, Месія вже прийшов, тому ми живемо в останні часи; а з другого, Він іще раз прийде, щоб об'явитись у славі. Християнське існування розіп'яте між «уже» і «ще ні».

Схожу структуру можна помітити, аналізуючи адвентову літургію. Перша частина Адвенту – від першої неділі й до 16 грудня – готує вірних до остаточного пришествя Христа в кінці часів (див. Одрк 22, 20). У Літургії Слова відлунюють слова пророка Ісаї. У другій адвентовій префації чуємо, що про Нього говорили всі пророки, Непорочна Мати чекала з великою любов'ю, Йоан Хреститель провіщав Його пришествя та проголосив Його присутність серед люду. Усі пророцтва Старого Завіту вказують на появу Месії; так сповнюються очікування обраного народу.

Друга ж частина Адвенту – це вже безпосередня підготовка до урочистості Різдва Христового. Вона триває з 16 до 24 грудня; кожен день має власний антифон, що підкреслює характер близького пришествя. Ідеться також про участь Ісуса в долі людей. Він приходить у тілі, і Його народження стає великим піднесенням людської природи. Святий Атанасій писав, що «Бог став людиною, аби ми могли стати богами».

Таємничу структуру християнського чекання, оце «вже і ще ні», отже, можна помітити й на суто лінгвістичному рівні, й у теологічному аналізі новозавітної концепції часу, і в структурі літургійного періоду Адвенту. Цю базову схему доповнює святий Бернард із Клерво, який звертає увагу на ще одне пришествя. У п'ятій пароповіді на Адвент він гооврить: «Ми знаємо, що пришествя Господа – потрійне, і третє міститься між двома іншими. Ті два – явні, третє ж не таке. У першому Своєму пришестві Господь був видимий на землі й перебував серед людей, як сам про це казав: вони бачили і зненавиділи. Коли настане останнє пришествя, “кожна людина побачить спасіння Господнє” й усі “споглядатимуть на того, кого прокололи”. Але середнє пришествя, про яке ми кажемо, приховане, і тільки обрані бачать у собі Господа, а їхні душі здобувають спасіння. Отже: перше пришествя – у тілі та слабкості, середнє – у дусі й міці, а останнє – у славі й маєстаті. Пришествя, що між першим і другим, – це дорога, що провадить від першого до другого: у першому пришестві Христос став нашим спасінням, у другому об'явиться як наше життя, а між тими двома Він – наш відпочинок і втіха».

Третє пришествя, між першим і останнім, відбувається в сьогоднішні. Перше пришествя – це історичний факт із минулого. Друге чекає на нас у майбутньому. Вирішальне ж значення має третє пришествя, яке стається в теперішньому. Це ключ не тільки до розуміння, а й до екзистенційного переживання цих двох віддалених моментів – першого пришествя й останнього.

